

Kako biste opisali miris ajvara, a kako miris lavande? Imaju li ova dva mirisa išta zajedničko u simboličnom smislu, i šta za vas predstavljaju? Možete li njihove simbole staviti u kontekst društva u kojem živite, primeniti ih na ono čime vas politika i kultura tog društva obasipaju, prepoznati kolektivnu sliku kojoj pripadate i stvoriti svoju, individualnu, koja se ne mora nužno identifikovati sa kolektivnom? Drugim rečima, da li mirisi ajvara i lavande bude dilemu – jeste li podložniji starim mitovima upakovanim za novu upotrebu, ili skloniji preispitivanju i suočavanju sa istinom koja doprinosi i pojedinačnom i grupnom osvešćivanju...

Tim se pitanjima bavi nedavno objavljena knjiga Ane Đorđević, pod naslovom kojim je i inspirisan uvod u ovaj tekst – *Miris ajvara i miris lavande*, a čiji podnaslov *Ograničenja i slobode (od) etničke identifikacije za mlade u Srbiji* otrežnjujuće i isceljujuće objašnjava njegovu zagonetnost. Knjiga nudi jedan novi, problemski pristup psihologiji etniciteta i nacionalnosti u današnjoj Srbiji; reč je o „kulturno-psihološkoj studiji koja se bavi time kako mladi u Srbiji, rođeni tokom 1990-ih godina, razumeju, doživljavaju i osmišljavaju svoju etničku pripadnost. Specifičnost ove generacije je da nema lična sećanja na period pre početka ratova i raspada Jugoslavije, a da su tadašnja dešavanja vođena nacionalističkom ideologijom oblikovala njihovo rano detinjstvo i razumevanje etniciteta i nacionalnosti“.

Ana Đorđević (Beograd, 1991) doktorirala je sa tezom u oblasti socio-kulturne psihologije 2021. na *Filozofskom fakultetu Univerziteta* u Beogradu, i naučna je saradnica u *Institutu za filozofiju i društvenu teoriju* u Beogradu. Njeno prvo delo, *Miris ajvara i miris lavande*, taj *Institut* objavio je u suizdavaštvu sa *Akademskom knjigom* iz Novog Sada.

Vaša se knjiga bavi istraživanjem etničkog identiteta. Šta vas je navelo na tu temu?

▲
ANA ĐORĐEVIĆ:
Kad prestanemo da kritikujemo i doživimo razrešenje kao društvo, znači da smo odustali od mogućnosti da bude bolje

Knjiga pre problematizuje etnički identitet kao temu, nego što ga istražuje. To je važno jer uočavam da kad se problem postavlja kao etnički identitet, nekritički sagledano to dovodi do toga da mislimo da je etnička pripadnost jednom data i nepromenljiva, i da ima jedan te isti kvalitet za sve pripadnike iste grupe. Ne mislim, naravno, da može da se menja takva grupna pripadnost, već mislim na onaj aspekt koji se tiče naše identifikacije sa tom pripadnošću. Ona je visoko promenljiva kroz vreme, kako za jednu osobu, tako i kroz istoriju, za jedan kolektiv. Nuđene teorije koja ide ispred takve prakse, koja podstiče i sagledava drugačiju praksu sa etnicitetom,

pa onda i istraživanje upravo nastanka, raznolikosti i promenljivosti odnosa prema svom etnicitetu, jesu razlozi da se okrenem ovoj temi.

Da li je danas potreba za takvim istraživanjima sve važnija?

Jedan od učesnika u istraživanju mi je na početku rekao da misli da ne treba da se stalno iznova ozbiljno govori o ovoj temi, već da treba da se s njom borimo kroz humor. U međuvremenu, u mnogim delovima razvijenog sveta javljaju se nove iskre nacionalističke pa i neo-nacističke ideologije, praćene ozbiljnim konfliktima i zločinima. Nisam sigurna da je sada trenutak da se prestane sa istraživanjem

Verujem u stalnu kritiku

Kulturno-psihološka studija *Miris ajvara i miris lavande*, koja nudi jedan novi, problemski pristup psihologiji etniciteta i nacionalnosti u današnjoj Srbiji, bavi se time kako mladi u Srbiji, rođeni tokom 1990-ih godina, razumeju, doživljavaju i osmišljavaju svoju etničku pripadnost

Razgovarala: **Andelka Cvijić**, Foto: **Privatna arhiva**

ove teme, već je više pitanje načina istraživanja – on treba da bude prilagođen novim društvenim kontekstima u kojima se pokreće etnonacionalno pitanje, koje su njegove posledice danas, uz stalno poređenje i korigovanje u odnosu na razumevanja starih.

Za moto knjige uzeli ste reči iz pesme Rodžera Tejlora *A Kind of Magic* grupe Queen: *The bell that rings inside your mind / Is challenging the doors of time*. Šta njime poručujete čitaocima?

Umetnici često dopuštaju publici da sama interpretira umetnički sadržaj, što je u jednom intervjuu istakao i Fredi Merkjuri, frontmen grupe *Queen*, pa sam ove stihove

protumačila na svoj način. Njima poručujem čitaocima da u sebi imaju, čak i kad ga ignorišu, kapacitet da preispituju i menjaju istorijski trenutak u kome žive. To je poziv da ga iskoriste, a ujedno i lajtmotiv čitave knjige koja se bavi upravo mojim načinom da poslušam to zvono koje je zazvonilo i koje više nisam mogla da ignorišem.

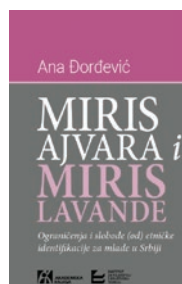
Koji su u Srbiji glavni stereotipi vezani za problem etničkog identiteta?

Sam etnički identitet jeste jedan stereotip, kao što sam i na početku istakla. Taj stereotip nas podučava da smo pripadnici jednog naroda, da s tim nema šta da se radi, to je

prosto tako. Da se on uvek negativno odnosi prema nekim *drugima*, da podrazumeva iskazivanje jedne lojalnosti i solidarnosti u raznim situacijama kad se to od nas traži. Da podrazumeva otklon u nekim drugim situacijama, na primer, kad govorimo o Srebrenici. Takođe, rašireni stereotip je da su Srbi isto što i građani Srbije, da su Srbi samo pravoslavci, da su Srbi uvek bili ili žrtve neke nepravde, mada su navodno uvek bili na ispravnoj strani istorije, ili su potlačeni borci za slobodu. Razne pojednostavljene verzije istorije i gotovo poluvekovna etnonacionalizacija društva Srbije dovodi do tih stereotipa, mada je njihova istinitost vrlo upitna kad biva suočena sa kompleksnim istorijskim činjenicama.

Pišete da ćemo danas sresti mnoge ljude kojima ova tema nije problem, koji će „svi redom o etničkom identitetu izgovarati slične klišeje i ratne pokličeve, prizivati iste aktere, heroje i junake, imati ista osećanja, uglavnom ponosa, retko stida“. Uočavate da je reč uglavnom o mladima koji nemaju ni 30 godina. Otkuda njima takva svest?

To je bilo pitanje od kog sam krenula, kako uopšte nastaju ta osećanja i koja su. Rekla bih da takvu svest dobijaju iz javnog diskursa, iz te etnonacionalno uobličene javne sfere gde se etnonacionalno pitanje postavlja kao glavno pitanje za građane Srbije, kako bi se prikrla druga važna pitanja, na primer, kako građani Srbije žive, u kakvom su položaju i sa kakvim se problemima suočavaju nacionalne manjine, i slično. O srpskom nacionalnom interesu slušaju u medijima, u knjigama čitaju o „srboljupcima“ i „srbomrscima“, u skupštini slušaju o „stranim plaćenicima“ i „domaćim izdajnicima“. Imali ste emisiju na TV sa nacionalnom frekvencijom *Kome smeta jaka Srbija*. Urednik njome poručuje da je Srbija jaka, što u svetskim tokovima znamo da nije slučaj – prilično je nejaka – i da ona kao takva nekome smeta, znači kreira se osećaj nekakve paranoje i pretnje, pa je

valjda zadatak Srba da se brane. O školi i vršnjacima da ne pričam, to je sada jedna mnogo složenija i bolnija tema.

Uglavnom ponosa, kažete. U odnosu na šta? Na koga? Gde je nestao stid? I prema kome?

Imate mnoge prilike za uočavanje iskazivanja nacionalnog ponosa, nedavno smo imali sportsku situaciju sa uspesima Novaka Đokovića i Nikole Jokića. Takve situacije vrlo gode nacionalnim liderima jer potpomažu okupljanje i slogu svih građana, zbog čega je njima onda lakše da sprovedu neke svoje ciljeve. Situacija stida je dosta reda, mnogo više zavisi od ličnog vrednosnog okvira, jer se u javnom diskursu ne podstiče i ne neguje se u porodicama. Prema mom mišljenju, ako se neko visoko identifikuje sa svojom etničkom grupom ili nacijom, trebalo bi da oseća stid onda kad ta grupa čini neka nedela drugom narodu u ime sopstvenog, isto kao što oseća ponos u situacijama kad postiže uspehe.

Kako izgleda slika kolektivne identifikacije u Srbiji?

Kao što sam već istakla, ta slika je jednostavna, iako se odnosi na veoma složene i višeslojne fenomene. U Srbiji se često ne pravi jasna distinkcija između toga šta znači biti Srbin, građanin Srbije i pravoslavac – a to su potpuno nezavisne stvari, mada one jesu povezane.

Da li je razbijanje SFRJ početak toga? Da je sve to postojalo i u komunizmu, samo zatajeno, a buknilo kad su političke vrhuške bivših republika ciljno izazvale eksploziju?

Tokom komunizma, naravno, postojale su i bile dopuštene etnonacionalne identifikacije, paralelno sa obuhvatnom jugoslovenskom. One nisu bile suzbijane kako se to često misli. Mada, literatura sugeriše da to nije bilo toliko važno političko i svakodnevno pitanje koliko je postalo pred tu, kako kažete, eksploziju, i da je ključna promena nastupila onda

Pravu šansu da se razračunamo s mitovima, pa i sa ovim o srpskom mučeništvu kroz istoriju, možemo dobiti tek kad budemo imali vlast koja svoju moć neće utemeljivati na nacionalističkim narativima već na nekim alternativnim vrednostima

kad su društvene elite i vlasti zlopotrebile ta osećanja kako bi dobile podršku zasebnih naroda za svoje političke agende.

U svemu tome nova elita, u kojoj se ističu mnogi univerzitetski profesori, stvara još opasniju spregu u obnavljanju srpskih mitova – u savezu sa Srpskom pravoslavnom crkvom. Kako mladi reaguju na tu manipulaciju?

Psihološka istraživanja sugerišu da to kako će se reagovati na društvene zahteve dosta zavisi o kom uzrastu i razvojnoj fazi govorimo, kao i od toga koliko se taj autoritet procenjuje kao legitiman. U periodu adolescencije mnogo veću ulogu za mlade igraju male vršnjačke grupe nego širi društveni autoriteti. Pritom, mladi u tom nekom periodu počinju sve da preispituju i pre odbacuju društvene autoritete nego što im se povinuju. Vidimo da se mladi uključuju u proteste *Srbija protiv nasilja*, što dosta go-

vori o njihovom odnosu prema društvu u kome žive.

Je li konstrukcija mita o srpskom mučeništvu kroz istoriju toliko uzela maha da ju je teško razbiti?

Dosta tih mitova zasnovana je na vrlo površnim generalizacijama i na veoma malo suštinskih objašnjenja i činjenica, tako da se oni pretežno *brane* upravo odbijanjem da se o njima raspravlja. To naravno otežava razbijanje mitova, pogotovo u situaciji kada vlasti pogoduje njihovo održavanje. Mislim da pravu šansu da se razračunamo sa mitovima, pa i sa ovim o srpskom mučeništvu kroz istoriju, možemo dobiti tek onda kad budemo imali vlast koja svoju moć neće utemeljivati na nacionalističkim narativima, već na nekim alternativnim vrednostima.

Šta za mlade znači biti Srbin / Srпкиnja?

Znači mnoge i veoma različite stvari, sve u zavisnosti od toga na koju i kakvu ideologiju su ta značenja i osećanja nalepljena, ko ih je i kako tome učio i kakav je njihov lični odnos prema toj pripadnosti. Konkretiji odgovor krije se u knjizi.

Kakvo je vaše lično iskustvo?

O svom ličnom iskustvu takođe sam pisala u knjizi, mada sam kroz priču sa ljudima shvatila da ono nije specifično. Mnogi ljudi, upoznavajući se sa delovima naše istorije o kojima ne učimo dovoljno u školama, dolaze u dodir sa epizodama koje se ciljano potiskuju i zanemaruju u javnom diskursu, kao što su zločini nad bosanskim muslimanima tokom 1990-ih godina. To dovodi do nekih teških i neprorađenih osećanja, poput kolektivne krivice, s kojima najčešće moramo da se borimo sami, imajući u vidu nedostatak podrške za te teme u javnom prostoru – šta više, otklon i osudu koji dolaze sa tim pitanjima.

Kako mladi, imajući tu konotaciju na umu, gledaju na drugi etnički identitet? Primera radi, na Albance / Albanke?

Oni mladi koji nisu previše ni razmišljali niti bili podstaknuti na razmišljanje o tome, najverovatnije su pokupili neke uobičajene stereotype o neprijateljstvu prema Albancima, pa se može desiti i da budu podozrivi u susretu sa njima. S druge strane, ko je otvoren i raspoložen za upoznavanje, ko je putovao na razmene i studijske boravke i slično, verovatnije je da će imati drugačiji odnos prema njima i prema drugim etničkim grupama.

Postoji li razlika osećanja etničke pripadnosti na ličnom, i kolektivnom nivou? Ako pojedinac lično ne oseća teret svog identiteta, a društvo mu ga nameće, kako može biti uspostavljena ravnoteža?

Kompleksno pitanje. Rekla bih da je etnička identifikacija uvek i kolektivna i lična, jer se u kolektivu gradi, a na ličnom planu se doživljava i tiče se našeg odnosa prema kolektivu. Kao i za druge vrste društvenog označavanja i normi, postoji stalna tenzija i pregovaranje između ličnog i kolektivnog – šta mi društvo nameće, i šta ja želim – pa se ravnoteža ne može nikad potpuno uspostaviti već se u svakoj situaciji koja to zahteva mora iznova pregovarati o tome.

Kako se identifikovati ako ste, recimo, i Srbin i Musliman?

Nemam odgovor na to pitanje, već ga prepuštam onima koji imaju te takozvane ukrštene pripadnosti. Iz ugla mojih ispitanika, ta dva se međusobno isključuju u našem društvu. Ipak, ne mora biti tako – možete biti i osećati se kako god želite, to je stvar ličnog osećaja. Društvo treba da vam garantuje tu slobodu. Ipak, mnogi ljudi dolaze iz mešovitih brakova i porodica, njihova iskustva pokazuju veće bogatstvo i otvorenost u doživljaju i odnosu prema etničkoj i nacionalnoj pripadnosti.

Da li je, i koliko generacija mladih, rođenih u Srbiji 1990-ih godina, zainteresovana za suočavanje sa nedavnom prošlošću?

Zainteresovana je za to da ne bude opterećena njome. A da ne bi bila opterećena, mora najpre sa njome da se uhvati u koštac. Ne može se graditi budućnost na negiranoj i prekrajanjoj prošlosti.

U čemu je tajna naslova vaše knjige?

Miris ajvara i miris lavande predstavljaju opoziciju nečeg poznatog, sa čime odrastamo, što uzimamo zdravo za gotovo (aj-

Mnoge su prilike za uočavanje iskazivanja nacionalnog ponosa - uspesi Novaka Đokovića i Nikole Jokića, recimo - koji vrlo gode nacionalnim liderima jer potpomažu okupljanje i slogu svih građana. Situacija stida je reda, mnogo više zavisi od ličnog vrednosnog okvira jer se u javnom diskursu ne podstiče i ne neguje se u porodicama

var), i nečeg novog, što naučimo ili odaberemo sami, pomoću čega prevazilazimo ono što nam je dato i što nam se nameće (lavanda). To su simboli koje su prizvali učesnici mog istraživanja. Ujedno, nudim ih čitaocima kao poziv da promatraju šta im ovi okviri donose, šta im uskraćuju i čemu oni sami teže.

I u čemu su, kako u podnaslovu stoji, ograničenja i slobode (od etničke identifikacije za mlade u Srbiji)?

Ograničenja su u ideologijama, mitovima, legendama i normama kojima nam se poručuje šta treba da znamo i šta se od nas očekuje kao pripadnika ovog naroda. Pitam se, da li ima slobode samo unutar ili i izvan toga – u neke nove kolektivne okvire, okupljanje i solidarnost? Možemo li se razračunati sa starim i stvoriti nešto novo, mi ili nove mlade generacije?

Verujete li u razrešenje ovih dilema?

Verujem u stalnu kritiku. Ona je korektiv svake ideologije, vlasti i ograničenja koja dolaze od prethodnih generacija. Kad prestanemo da kritikujemo i doživimo razrešenje kao društvo, znači da smo odustali od mogućnosti da bude bolje. ☞

Nova Buktinja

Časopis za književnost, umetnost i kulturu – *Buktinja*, koji uređuje i objavljuje *Krajinski književni klub* iz Negotina, zajedno sa svojim uredništvom na čijem je čelu Saša Skalušević Skala, nastavlja i u 2023. svoju kulturnu (književnu) misiju i viziju, savremenog ponajpre književnog stvaralaštva u nas ali i u regionu srodnih jezika. Novi dvo-broj (83-84/2023), nedavno objavljen, delom je posvećen književniku, pesniku, članu Srpskog PEN, prevodiocu koji je spajao najmanje dve kulture, rumunsku i srpsku, akademiku, Adamu Puslojiću (11. mart 1943 – 31. decembar 2022), koji je svojim rođenjem ali i svojim životom i delom, bio vezan za Timočku, odnosno Negotinsku Krajinu. Ovo je tek jedan skromni pokušaj da se osvetli nje-

govo delo na tragu nekih novih čitanja. O samom Puslojiću – „Timočkom Homeru“, kako ga je nazvao još jedan nedavno poživši, iste godine, samo nešto ranije, rođeni Negotinac, Tomislav Mijović (1932-2022), u segmentu *Bog je u roku*, pišu Vlasta Mladenović, Višeslav Živanović, Radomir Andrić, Boris Lazić, Florijan Silišteanu, Miodrag Zlatković, Aca Kožokić i Rade Šupić, a tu su i izabrane, poslednje pesme koje je Puslojić napisao.

U ostatku *Buktinje* ima (savremene) poezije (*Raskovnik*) Sekule Šarića, Radojke Nikić Milinović, Darka Cvijetića, Branislava Dimitrijevića, Borisa Kvaternika, Mensura Ćatića, Nebojše Lapčevića, Zorice Baburski, Luke Neškovića i Branislava Solomuna, proze (*Zublja*) Dimitrija Bukvića, Eve Ristić, Miroslava Todorovića, Dejana Maka, Miodraga Kojadinovića, Stevana D. Jovanovića... prevoda (*Sveti dim*) novele Jensa-Martina Eriksena (s danskog Predrag Crnković) i proze Liljane Pandeve (sa severno-makedonskog Marica Grozdanović Milošević). Tu je i esejistički deo, i za sam kraj, prenet tekst Gorana Gocića o Živojinu Pavloviću iz knjige *Živojin Pavlović: Kino-poeta velikog crnila*. Na koricama kao i unutar časopisa nalaze se fotografije iz lične arhive Adama Puslojića. ☞